

**АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ВІДБУДОВИ
ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ХАРКІВЩИНИ 1943–1945 рр.
(НА МАТЕРІАЛАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

У статті здійснено аналіз архівної документації за 1943-1945 рр. партійних і радянських органів влади Харківської області, окремих підприємств легкої промисловості, що стосуються повоєнної відбудови фабрик і заводів даної галузі. Основна увага приділена класифікації архівних матеріалів на групи і види, які окремо детально проаналізовані.

Ключові слова: архівні джерела, легка промисловість, відбудова.

В статье осуществлен научный анализ архивной документации за 1943-1945 гг. партийных и советских органов власти Харьковской области, отдельных предприятий легкой промышленности, относящихся к послевоенному восстановлению фабрик и заводов данной отрасли. Основное внимание уделяется классификации архивных материалов на группы, виды и формы, которые отдельно детально проанализированы.

Ключевые слова: архивные источники, легкая промышленность, восстановление.

Archival documents of party and Soviet bodies of power in Kharkiv region during 1943-1945 and of some enterprises of light industry concerning to postwar reconstruction factories and plants of this industry is analysed in the article. The main attention is given to classification archival documents into groups and types which is separately and in detail analysed.

Key words: archival documents, light industry, reconstruction.

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з дослідженням відбудови економіки Харківщини у період 1943-1945 рр., на сьогодні привертають увагу вчених. У сучасній історичній науці йде переосмислення питань історії повоєнного розвитку України, зокрема й питань економічного відродження. З даної тематики більшість наукових праць присвячено розвитку важкої промисловості Харківщини. Менш дослідженими залишаються питання відбудови легкої промисловості краю. Отже, вивчення історії відбудови підприємств легкої промисловості у 1943-1945 рр. є актуальним. Об'єктивне історичне дослідження з даної теми неможливе без залучення архівних документів та матеріалів.

Мета статті – класифікувати і охарактеризувати архівні матеріали Державного архіву Харківської області (далі – ДАХО), що висвітлюють відбудову підприємств легкої промисловості у 1943-1945 рр.

Виклад основного матеріалу. Характеристика архівних джерел у статті буде подана за видами на основі класифікації О.М.Богдашиної [1, с.185] за формою, змістом і походженням документів.

Архівні джерела з поділяються на такі види:

1. Актові та діловодні. Ця група джерел становить більшість архівних матеріалів ДАХО з історії відбудови легкої промисловості Харківщини. Вона включає в себе накази і постанови центральних і місцевих органів влади, що координували роботу підприємств легкої промисловості, і накази керівників окремих фабрик. Також до цієї групи архівних документів відноситься ділове листування між чиновниками, посадовими особами центральних і місцевих органів влади. До них відносяться справи, що стосуються створення підсобних господарств робітників на підприємствах, проведення соціалістичного змагання тощо.

2. Статистичні дані щодо випуску і збуту продукції, капіталовкладень, будівництва підприємств, надходження нового обладнання, кількості робітників і учнів та ін.

3. Картографічні плани окремих підприємств легкої промисловості.

За формою комплекс архівних матеріалів ДАХО з історії легкої промисловості, у зазначений нами період, можна класифікувати на такі види документів:

1. Економічні звіти підприємств (про збитки і прибутки, стан виробництва, бюджет і

фінанси, капіталовкладення);

2. Накази, розпорядження і інструкції вищих і місцевих органів влади щодо відбудови і поновлення діяльності підприємств.

3. Доповідні записки, стенограми і протоколи засідань обкому КП(б)У, в яких пропонувалися подальші перспективи розвитку галузей легкої промисловості;

4. Персональні характеристики на окремих посадових осіб: керівників, інженерів і робітників підприємств.

5. Статистичні списки, схеми, таблиці.

Також всі документи можна поділити на дві групи за походженням. До першої слід віднести більшість архівних матеріалів, що представлені в фондах партійних і радянських органів влади, місцевих виконавчих комітетах та управліннь – статистичного, місцевої і легкої промисловості, до відомства яких входило керівництво легкою промисловістю міста Харкова і області. До другої групи відноситься документація фондів окремих фабрик, яка менш чисельна, але має важливе джерельне значення для дослідження. Саме за такою схемою й буде подана характеристика архівних фондів ДАХО з досліджуваної теми.

Архівні матеріали 1943-1945 рр. написані російською і українською мовами. В основному це друковані джерела, але зберігаються й багато рукописних документів, переважно, невеличкі записки, чернетки, листівки і телеграми. Часто, особливо у 1943 р., документи писалися не на канцелярському папері, а на картах, титульних сторінках зошитів, зворотах старих документів, плакатах.

У фондах центральних органів влади зберігається певна кількість справ щодо економічного стану підприємств галузей легкої промисловості. Особливо це стосується фонду П-2 (оп.2) – Харківського обласного комітету КП(б)У. Справи даного фонду відносяться в основному до 1944-1945 рр. і їх кількість невелика, але вони містять важливі статистичні дані (спр. 752) за 1944-1945 рр. про виконання плану замовлень на пошив одягу для фронту фабрикою ім. Тінякова, випуск валової продукції галузей шкіряної, взуттєвої, швейної й трикотажної промисловості. Особливо слід відмітити акти ревізійної перевірки, наприклад акт розвитку виробничо-господарської діяльності взуттєвої фабрики (спр.770), в якому йдеться про перевірку бухгалтерської документації, стану інвентаризації підприємства, виконання наказів дирекції фабрики. Даний матеріал надає інформацію за 1944-1945 рр. про обсяг і характер діяльності, виконання плану, інвентаризацію складів й цехів, порушення фінансової дисципліни, цехові й адміністративні витрати, розроблені головні правила складання квартальних планів і звітів, основні показники, що повинні були вказуватися і вимоги до них.

Крім того, фонд П-2 містить доповідні секретарю Харківського обкому партії В.М.Чураєву щодо роботи місцевої і легкої промисловості Харкова і діяльності районних комітетів з відбудови господарства, в тому числі й підприємств легкої промисловості, а саме про успіхи виконання плану і недоліки в роботі.

Найбільш масовими є документи, що знаходиться у фондах виконкомів рад депутатів трудящих. Фонд Р-3858 (оп.3) містить матеріали Харківської обласної ради депутатів трудящих. Матеріали виконкомів районних рад складаються з 53 фондів, а міських рад – з 12 фондів.

Основна кількість документів цього фонду містить проектні документи, доповідні записки заступника голови виконкому обласної ради І.М.Волошина [2, ф-3858, оп.3, спр.38], річні звіти і доповіді фінансово-господарської діяльності [2, ф-3858, оп.3, спр.44], титульні листи фінансування, листування щодо господарської діяльності між Облмісцевпромом та Обллегпромом [2, ф-3858, оп.3, спр.6; 367].

Важливу інформацію для дослідження мають документи проектного характеру, що інформують про перші цілі відбудови на 1943-1945 рр., стан і нове розміщення підприємств, їх кількість, капітальні витрати на відбудову, з детальним урахуванням затрат на будівельні роботи, закупівлю нового обладнання і транспорту, інструментів й

інвентарю для підприємств легкої промисловості. Передбачалося фінансування підприємств вищезазначених галузей на відбудовчі роботи у загальній сумі 4545 тис. руб. Також була встановлена перша черга відбудови підприємств і графік введення в дію у 1944 р., а саме: фабрика ім. «ОСО», окремі цехи щіткової фабрики, фарбувальний цех фабрики ім. А. Мікояна, шкіряний завод в Куп'янську і визначено найменування продукції кожному підприємству. Крім того, певну інформацію в проектному документі приділено питанням кадрів, плану набору робітників й інженерів, кількості учнів, які навчатимуться індивідуальним і бригадним способом [2, ф-3858, оп.3, спр.10]. Взагалі основною метою такого документу було повернення легкої промисловості до довоєнного стану.

Річні звіти і доповіді фінансово-господарської діяльності в основному містять дані про результати роботи легкої промисловості Харківщини за 1943 р. і перспективи на наступні роки. Документи такого типу поділені за пунктами: становище до війни, евакуація, стан після звільнення території Харківської області, заходи з відбудови підприємств, виконання виробничого плану, випуск і якість продукції, набір робочої сили і підготовка учнів, продуктивність і організація праці, стаханівський рух, фінанси і облік, управління і допомога обласного управління легкої промисловості підприємствам, задачі і подальші цілі.

Найбільш важливим для дослідження є фонд Р-4578 – обласного управління легкої промисловості (Харобллегпрому), який складається з двох описів та 941 справи. Харобллегпром був утворений на правах відділу Управління легкої промисловості і у 1943-1945 рр. підпорядковувався Народному комісаріату легкої промисловості. Більшість документів, що знаходяться в цьому фонді, розпорядчого, організаційно-правового та звітнього характеру. Справи у фонді класифіковані за формою і характером за відділами – планово-економічний (22 справи), бухгалтерія (7), адміністративно-господарський (76).

Перша група документів містить виробничі плани, накази по управлінню, відомості про стан основних засобів і збитків, спричинених німецькою окупацією, відбудовчі процеси підприємств легкої промисловості. Особливої уваги заслуговує положення про утворення Контори постачання та збуту при Харобллегпромі як допоміжного і контролюючого органу. Вона була створена з метою організованого постачання підприємствами легкої промисловості обласної підпорядкованості сировини, матеріалів виробництва, устаткування запасних частин, а також для організованого збуту готової продукції [2, ф-4578, оп.1, спр.4]. Також у документах цього відділу містяться важливі дані порівняльної кількості діючих підприємств області у 1941 і 1943 рр.

У 7 справах зберігаються бухгалтерські річні звіти щодо основної діяльності Харобллегпрому та підвідомчих районних фабрик і комбінатів. Звіти склалися за певною схемою: показники роботи підприємства, зокрема відбудовчі роботи на ньому, випуск продукції, кількість робочої сили та підготовка робочих кадрів, пояснювальна записка.

Справи адміністративно-господарчого відділу найбільш чисельні і містять накази, постанови та рішення виконкому Харківської обласної Ради депутатів трудящих з питань призначення керуючих кадрів та розподілу фондів сировини між підприємствами, затвердження обласного бюджету, стенограми і протоколи засідань директорів підприємств, доповіді про результати роботи Харобллегпрому і подальші перспективи. Також до цього відділу увійшли звіти про виконання бюджету і капітальних витрат Харобллегпромом. Особливого значення мають звіти щодо роботи фабрики головних уборів, харківського шкіряного заводу, взуттєвих фабрик №1 і №2, трикотажної фабрики ім. А.Мікояна, фабрики трикотажної фурнітури і галантереї, швейної фабрики ім. «ОСО» і щетинно-щіткової фабрики ім. М.Фрунзе [2, ф-4578, оп.1, спр. 31; 39; 40; 46-48].

В документах фонду, поряд із загальною номенклатурою призначених товарів, підприємствами легкої промисловості передбачалося здійснювати обслуговування населення міст і сіл індошовом та ремонтом одягу і взуття. Районні промислові

комбінати (Райлегкомбінати) підпорядковувались обласному Управлінню легкої промисловості. На той час їх було дев'ять – Куп'янський, Вовчанський, Шевченківський, Валківський, Харківський, Ольшанський, Липецький, Красноградський та Ізюмський [2, ф-4578, оп.1, спр.15]. Дані щодо кожного районного комбінату в фонді Р-4578 розміщені в окремих справах [2, ф-4578, оп.1, спр. 48-55].

Отже, проаналізований фонд Р-4578 містить матеріали стосовно прибутків й збитків підприємств, їх витрат, кількості коштів, що надійшли від капіталовкладень на розрахункові баланси, успіхи відбудови й становище робітників та ін. Фонд відділу місцевої промисловості виконавчого комітету Харківської області Ради депутатів трудящих (Облмісцевпром) (Р-4882) складається з 6 описів, з яких важливим для нас є лише перший. В ньому містяться не лише накази та постанови місцевого підпорядкування, а й правові акти вищих органів влади – Ради Народних Комісарів СРСР та Народного комісаріату місцевої промисловості. Крім того, у фонді зберігаються накази та виробничі плани по відділу місцевої промисловості, плани робіт, акти, відомості про виконання виробничих планів районними підприємствами, річні звіти щодо бюджету Харківського відділу місцевої промисловості та районних промислових комбінатів.

Певна кількість архівних документів і матеріалів окремих органів виконавчого комітету Харківської обласної ради, на жаль, до нашого часу засекречені і залишаються недоступними для дослідження. До таких слід віднести – документи статистичного управління (Р-5231), фінансового відділу (Р-4242) та планової комісії (Р-5185).

Друга групу архівних матеріалів складають такі фонди: Р-4688 (Харківська фабрика спортивного трикотажу №3), Р-4671 – Харківська державна швейна фабрика ім. Тінякова і Р-4295 (Харківська взуттєва фабрика Головного управління постачання і збуту Міністерства охорони здоров'я СРСР). Архівні матеріали цих фондів є подібними за складом документів і малочисельними за кількістю справ (Р-4688 – 74 справи, Р-4295 – 22 справи, Р-4671 – 2 справи). Документація окремих фабрик здебільшого складається з таких видів документів: виробничі програми, бухгалтерські звіти, фінансові плани, штатний розклад, розрахункові відомості на видачу заробітної плати і карткову систему постачання, списки керуючого і робочого складу, накази щодо реєвакуації підприємства, призначення робітників й набір учнів тощо.

Також до цієї групи джерел можна віднести два фонди (Р-4776 і Р-4777) – Харківської обласної і міської спеціальної спілки шкіряної промислової кооперації.

Фонд Р-4776 містить наступні види документів – преїскуранти цін на пошив одягу, річні звіти, накази спілки, протоколи засідань оргбюро, штатні розклади [2, ф-4776, оп.1, спр.1-3; 5; 7-10]. Фонд Р-4777, крім названих вище видів джерел, має особисті справи щодо обліку кадрів робітників і службовців, статистичний річний звіт за 1945 р. артілей системи. Вагомий науковий інтерес для дослідження становлять протоколи засідань оргбюро спілки, де розглядалися різного роду питання – обговорення преїскуранту цін, призначення керівного складу по окремих артілях Харкова і області, питань соціалістичного змагання, стану звітності і результатів виконання річного плану, про порядок виконання рішень вищих органів влади, збір коштів до фонду оборони, стан підсобних господарств, погашення заборгованості Торгбанку тощо [2, ф-4776, оп.1, спр.3-6].

Висновки. Документи фондів ДАХО є вагомим науковим джерелом для дослідження загальних питань організації та управління галузями легкої промисловості Харківської області. Вони дозволяють розглянути різні аспекти діяльності підприємств легкої промисловості Харківщини упродовж 1943-1945 рр., а саме: фінансування, сировинне постачання, оснащення обладнанням й інструментами, кадрові проблеми, виробництво, умови роботи та ін. У них, крім характеристики стану підприємств, міститься значний обсяг архівного матеріалу стосовно соціального стану робітників, розмірів заробітної плати і наявності підсобних господарств, кількості майстрів та учнів, винахідників і раціоналізаторів та ін. Проте уповільнений процес розсекречення ряду архівних фондів не

дозволяє ввести до наукового обігу державно-партійні документи, які могли б стати цінним джерелом для дослідження відбудови народного господарства Харківської області. Деякі звітні матеріали, які зберігаються в обласному архіві, є чернетками, що містять попередні статистичні дані. Останні інколи відрізняються від підрахунків, які наведені у звітах наркоматів та інших центральних установ.

Перспективою подальших досліджень, на думку автора, є подальша джерелознавча характеристика архівних документів і матеріалів, що стосуються діяльності підприємств легкої промисловості у 1943-1950 рр. Перспективним напрямком досліджень можуть стати інші галузі народного господарства Харківської області повоєнного періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: теорія, методика, історія: навчально-методичний посібник. – 2-ге вид., доп. та переробл. / О. М. Богдашина. – Х.: Вид-во «Тарбут Лаам», 2006. – 192 с.
2. Державний архів Харківської області (далі ДАХО) – Ф.3858. Виконавчий комітет Харківської обласної ради депутатів трудящих. – Оп.3. – Спр. 38.
3. ДАХО. – Ф.3858. – Оп.3. – Спр.44.
4. ДАХО. – Ф.3858. – Оп.3. – Спр.6; 367.
5. ДАХО. – Ф.3858. – Оп.3. – Спр.10.
6. ДАХО. – Ф.4578. Обласне управління легкої промисловості (Харобллегпром) виконкому Харківської області Ради депутатів трудящих.– Оп.1.– Спр. 4.
7. ДАХО.– Ф.4578. –Оп.1. – Спр.31; 39; 40; 46-48.
8. ДАХО.– Ф.4578. – Оп.1. – Спр.15.
9. ДАХО.– Ф.4578. –Оп.1. – Спр.48-55.
10. ДАХО.– Ф.4776. Харківська обласна і міська спеціальна спілка шкіряної промислової кооперації, Оп.1. — Спр.1-3; 5; 7-10.
11. ДАХО.– Ф.4776 – Оп.1.– Спр.3-6.